

THE REPUBLIC OF UGANDA
MINISTRY OF HEALTH

**EBIBUZO EBITERA
OKUBUUZIBWA KU**

EBOLA

Ogwomwenda 2022

Yale Institute for Global Health

1. Ebola kye ki?

Ebola bulwadde obutta era nga buva ku kawuka (virus). Akawuka akasaasaanya Ebola kava ku kukwata ku buwundo n'enkima ate n'okukwata ku muntu alina akawuka akalwaza Ebola. Ebola asaasaanira ku mbiro okuva ku muntu omu okudda ku mulala, atta mu kaseera katono ddala NAYE nga yeewalika. Bw'ofuna obujjanjabi obwamangu, okufa kusobola okukendeerera ddala.

2. Omuntu alina obulwadde buno asobola okubusiiga omulala ne bw'aba nga talaga bubonero bwa bulwadde obwo?

Omuntu alina obulwadde bw'Ebola tosobola kubusiiga mulala, obubonero bw'obulwadde bwe buba nga tebunnaba kweyoleka. Obubonero butandika okweyoleka oluvannyuma lw'ennaku 2 okutuuka ku 21.

3. Obubonero bw'Ebola bwe buliwa?

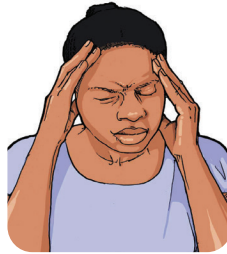
Omulwadde wa Ebola alabikirako obubonero buno:

- Omusujja ogw'amaanyi (ogw'amaanyi ddala ate nga gutwala ebbanga ddene)
- Okulumizibwa mu lubuto
- Okulumizibwa mu nnyingo oba mu mubiri (naddala mu kifuba)
- Okukaluubirirwa mu kumira
- Omutwe
- Kaamunguluze, okusesema (muyinza okubaamu olusaayi)
- Embiro (muyinza okubaamu olusaayi)
- Okuggwaamu amazzi (nga tolina na maziga, olulimi olukalu, amaaso okugwamu).
- Okubutuka
- Emirundi egimu wabaawo okuvaamu omusaayi mu kamwa, mu maaso, mu nnyindo, mu matu n'emabega. Kikulu nnyo okumanya nti omuntu asobola okusiiga abalala bw'aba ng'afunye akabonero akamu ku obwo oba obubonero bw'obulwadde obwo obuwerako.

Obubonero bw'Ebola

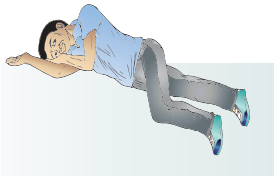
Omusujja
ogw'amangu

Omutwe

Okulumizibwa
mu nyingo

Okuwulira ng'oweddemu
nnyo amaanyi

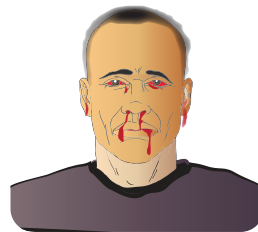
Amabwa mu mumiro

Okusesema

Embiro ezirimu
olusaayisaayi oba
omusulo ogulimu
olusaayisaayi

Ebitundu by'omubiri
eby'enjawulo okuvaamu
omusaayi

4. Omuntu afunye Ebola asobola okuwona?

Yee. Emikisa gy'okuwona gyeyongerera ddala omuntu alwadde singa afuna obujjanjabi nga bukyali.

5. Omuntu alwadde Ebola bw'awona, aba akysobola okusiiga obulwadde obwo?

Nedda, omulwadde nga tannadda waka, omusaayi gwe GUJJA kukeberwa mu laabu okukakasa nti akawuka kamuwedde mu mubiri. Wabula, abawonye obulwadde obwo TEBATEEKWA kwegatta mu byamukwano okumala waakiri emyezi esatu, awatali ekyo balina kukozeza kondomu.

6. Ebola asobola okutambulira mu malusu?

Yee. Akawuka k'Ebola kasobola okutambulira mu malusu ne mu mazzi amalala agava mu mubiri, gamba nga, obubi, omusulo, enkwaso, amazzi g'ekikyala, eminyira, ne mu musaayi. Amazzi ago bwe gakwatagana n'omubiri oguliko akasale, bwe gayingira mu maaso oba mu kamwa k'omuntu omulala, omuntu oyo asobola okufuna akawuka k'Ebola.

7. Ebola asobola okutambulira mu Ntuuyo?

Yee. Amazzi gonna agava mu mubiri g'omulwadde omuli n'entuuyo gabaamu akawuka k'Ebola.

8. Ebola asobola okutambuzibwa ng'ayitira mu kukwatagana mu ngalo?

Yee, okukwatagana mu ngalo n'omuntu alina Akawuka k'Ebola kisobola okutambuza obulwadde obwo.

9. Kati nsobola ntya okubuuza abantu bwe mba nga sisobola kubakwata mu ngalo?

Okukwata mu ngalo kulina okwewalibwa kubanga bulabe bwa maanyi mu kiseera ky'okubalukawo kw'obulwadde bw'Ebola oba mu kiseera ky'obulwadde obuyinza okubalukawo. Osobola okubuuza abantu ng'obakubira kajjambo oba okukkaanya ne kye bagamba ng'onyeenya omutwe. Kikulu nnyo okunaaba mu ngalo ne ssabbuuni n'amazzi amayonjo buli luvannyuma lw'akiseera ekigere.

10. Bbanga lyenkana ki lye neetaaga okwesuula abantu be nteebereza okubeera n'Ebola?

Ebbanga ery'engeri emu si kikulu. Ebola atambuzibwa na kukwatagana na mazzi agava mu mubiri gw'omuntu omulwadde. Wabula, bw'oba ng'omanyi omuntu ateeberezabwa okubeera n'Ebola, tegeeza eddwaliro erikuli okumpi amangu ddala nga bwe kisoboka era ofeeyo ku magezi abasawo ge bakuwa. Weewale okukwata ku bintu omuntu ateeberezabwa okuba omulwadde w'Ebola by'akozesezza.

Transmission of Ebola

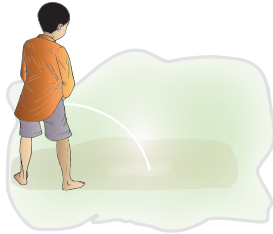
Omusaayi

Amalusu

Obubi

Omusulo

Ebisesemye

Entuuyo

Ebintu ebikozeseddwa omuntu alina obulwadde ate ne bitafumbibwa kutta buwuka

Okukwata ku nsolo, si nsonga oba nnamu oba ndwadde wazima au waliokufa

Engoye ezonooneddwa omuntu alina obulwadde

EBOLA N'ENGERI GY'ATAMBULIRA MU NSOLO

11. Lwaki siteekwa kulya nnyama?

Mu kiseera ky'okubulakawo kw'obulwadde bw'Ebola, tolya nnyama ya mu nsiko. Ensolo z'omu nsiko ze zivaako obulwadde bw'Ebola. Enkima, amazike, obuwundo n'ensolo ezifudde nga zisangiddwa mu nsiko TOTEEKWA kuzikwatako oba kuzirya.

12. Ennyama y'omu nsiko bw'eba nga efumbiddwa bulungi oba n'eyokyebwa bulungi, eba nnungi okulya?

Nedda, kubanga mu kiseera ky'okuyigga, okusala n'okutegeka ennyama y'omu nsiko abantu bakwatagana n'akawuka k'Ebola. Eyo y'engeri akawuka gye kasaasaana era y'ensonga abantu kye baba bateekwa okwewala okukwata oba okulya ennyama y'omu nsiko.

13. Nteekwa okwewala ennyama yonna ey'omu nsiko oba ya nkima na buwundo byokka?

Mu kiseera ky'okubalukawo kw'obulwadde bwa Ebola, weewale ennyama y'omu nsiko yonna kubanga ya mutawaana nnyo era esobola okukusiiga Ebola.

14. Ebola asobola okubeera mu nkoko, mu mbuzi oba mu nte?

Nedda. Tewaliwo bukakafu bulaga nti Ebola yeeyolekera mu nsolo ezirundibwa awaka nga enkoko, embuzi n'ente. Ennyama y'omu nsiko yokka ye y'omutawaana.

15. N'ebyennyanya nabyo mbyewale?

Nedda, ebyennyanya tebirina buzibu. Tewaliwo bukakafu bulaga nti Ebola alabikira mu byennyanya.

16. Nsobola okukwatibwa Ebola ng'ava mu musulo ne kalimbwe w'obuwundo?

Yee, obuwundo butambuza Akawuka k'Ebola. Osobola okufuna Ebola bw'oba ng'okutte ku musulo ne/oba kalimbwe w'obuwundo. Weewale okukwatagana n'obuwundo n'amazzi agabuvaamu omwo nga mwe muli ne kalimbwe waabwo mu kiseera ng'obulwadde bw'Ebola tebunnabalukawo ate ne bwe buba nga buzze.

17. Mu kiseera ky'enkuba, obuwundo buba bungi era bulya n'emiyembe. Kati olwo ndekere awo okulya emiyembe?

Nedda, osobola okweyongera okulya emiyembe naye olina okugyoza nga tonnagirya. TOLYA miyembe buwundo gye bulumyeke.

ENZIJJANJABA Y'EBOLA

19. Kiki kye nteekwa okukola bwe mba nga ndowooza nti nnina Ebola?

Olina kudduka mbiro n'ogenda ku ddwaliro erikuli okumpi okeberwe era ofune n'obujjanjabi.

20. Eddagala ly'okujjanjaba Ebola nsobola kuligula wa?

Tewali ddagala limanyiddwa nti ljjanjaba Ebola. Genda ku ddwaliro erikuli okumpi ofune obujjanjabi nga bukyali bw'oba ng'olowooza nti olina Ebola. Emikisa gyo egy'okusigala ng'okyali mulamu n'okuwona giri waggulu bw'oba ng'ofunye obujjanjabi bw'obubonero bw'oba ofunye.

21. Nawulirako nti abantu bakubwa empiso era ne bafira mu ddwaliro. Kino kituufu?

Luno lugambo era si lutuufu. Wadde ng'abantu bafa olwa Ebola waliwo abalwadde abawona. Emikisa gy'okuwona giri wagguluko omuntu bw'atandika okufuna obujjanjabi nga bukyali. Abalwadde b'Ebola bonna bafuna obujjanjabi obusingayo obulungi obusoboka. Abasawo bakola butaweera okuwonya abalwadde baabwe era n'okulaba nga baddayo mu bantu baabwe. Ku ddwaliro, abasawo abalwadde babajjanjaba nga bakola bino:

- Okukkakkanya omusujja
- Okukendeeza ku bulumi
- Okulya obulungi
- Okubazzaamu amazzi
- Okukendeeza ku bulwadde bwe bayinza okufuna
- Obujjanjabi obulala bwonna omulwadde bw'ayinza okwetaaga.

EBIKKIRIRIZIBWAMU:

22. Kituufu nti olutabu lw'entangawuuzi, omubisi gw'enjoki, katunguluccumu, obutungulu ne vinega bisobola okuwonya Ebola?

Nedda, si kituufu. Tewali ddagala likolerwa waka lijjanjaba Ebola. Olina okugenda ku ddwaliro erikuli okumpi okolebweko bulungi era ojjanjabwe bw'oba nga ggwe oba omuntu omulala gw'oteebereza alina Ebola.

Emikisa gyo egy'okuwona giri waggulu ddala ng'ogenze mu kifo ewajjanjabirwa Ebola okusinga bw'obeera ewaka.

23. Twawulirako nti okunywa omwenge kutangira okusaasaanya akawuka k'Ebola. Kino kituufu?

Nedda, si kituufu. Omwenge tegukutangira kukwatibwa Ebola singa obeera okwataganye n'akawuka. Mu butuufu, okunywa ennyo omwenge kukosa omubiri gwo.

24. Kituufu nti Ebola liba ddogo?

Nedda, si kituufu. Ebola bulwadde buva ku kawuka era butambuzibwa mu bantu nga buva ku nsolo z'omu nsiko. Era busobola n'okusaasaana nga buva ku muntu abulina ne bukwata omuntu omulala.

OKULOOPA EBIKWATA KU BULWADDE

25. Waliwo essimu gye nsobola okukubako oba okuweerezaako obubaka okuloopa abateeberezebwa okuba n'Ebola?

Yee, Ennamba z'essimu ze zino
0762 640 374 (MTN) / 0708 062 203 (AIRTEL)

26. Obulondoozi buli butya mu Uganda?

Waliwo obulondoozi obulungi obusobola okukenga omuntu yenna ateeberezabwa okuba n'Ebola awantu wonna mu ggwanga. Mu ngeri y'emu, eggwanga lirina obusobozi bw'okukebera akawuka k'Ebola ku Kitongole kya Uganda Virus Research Institute, Entebbe.

27. Nsobola okujjanjaba omuntu ateeberezabwa okuba n'Ebola ewaka?

Nedda, obeera otadde obulamu bw'abantu bo mu matigga ate era n'obwo obw'abantu b'omu kitundu, kubanga obulwadde obwo busobola okusaasaana amangu okuva ku muntu omu okudda ku mulala. Abantu abalwadde Ebola balina kujjanjabwa na kulabirirwa ku ddwaliro.

GAVUMENTI BY'EKOZE

28. Nkola ki Gaavumenti gy'etaddewo okusunsula abantu abayingira mu Uganda?

Ministule y'Ebyobulamu ekola ku kubunyisa ebibuuzo eri buli mutambuza ajja mu Uganda. Abakungu b'Ebyobulamu abali mu bifo ewayingirirwa abantu mu Uganda batendekeddwa ku bikwata ku Ebola era basobola okukenga omuntu yenna gwe beekengedde nga yaakatuuka ne bw'aba ng'afuluma.

29. Nteekateeka ki Gavumenti z'erina okuweereza abantu obubaka obukwata ku Ebola eyo mu bifo by'omu byalo?

Gavumenti eri ku kaweeefube wa kuteekateeka nkiiiko za kusomesa bantu n'abakulembeze b'eddiini, abakulu b'amasomero n'ebitongole by'omu bitundu eby'enjawulo. Awo nno, obubaka bujja kutuuka ku bantu b'omu byalo nga buva mu bantu ab'enjawulo. Ebikozesebwa ebirala gamba nga poosita, n'ebiwandiiko ebyogera ku Ebola nabyo bimaze okuteekebwatekebwa era mu kiseera kino biweerezebwa mu disitulikiti ezikoseddwa ennyo obulwadde buno. Emikutu gya ttivvi, leediyo wamu ne SMS nabyo bikozezebwa okutuuka ku bantu b'omu byalo.

30. Gavumenti eteekateeka okuggalawo nsalo n'amawanga agatuliraanye?

Nedda. Mu kiseera kino, tewali nteekateeka za kuggalawo nsalo oba okukugira abantu okutambula okugenda mu disitulikiti ezikoseddwa. Wabula, abantu bakubirizibwa okubeera obulindaala nga bassa mu nkola ebiragiyo ebiteereddwawo olw'okwetangira obulwadde ate era n'okutegeeza eddwaliro eriri okumpi bwe wabaawo abantu abateeberezebwa okubeera n'obubonero bw'Ebola.

**Bw'oba ng'oyagala okumanya ebisingawo ku
Kawuka k'Obulwadde bw'Ebola, tuukirira:
Ekitongole Ekitumbula Ebyobulamu, Okusomesa
n'Ebyempuliziganya (Health Promotion,
Education and Communication Department) mu
Minisitule y'Ebyobulamu.**

**Tegeeza mangu eddwaliro erikulu okumpi ng'olabye
abateeberezebwa okubeera n'obulwadde buno. OBA weereza SMS
ku Ureport ku nnamba eno 8500 oba kuba ku ssimu ey'obwereere:
0800 100066 / 0800 203 033**

**Ekiwandiiiko kino kitegekeddwa Ekitongole Ekitumbula Ebyobulamu,
Okusomesa n'Ebyempuliziganya mu Minisitule y'Ebyobulamu**
